

Rihmer Zoltán

Kommentár

XVI. Benedek pápának a hagyományos római rítusra vonatkozó 2007. július 7-i dokumentumaihoz

A Szentszék Sajtóterme 2007. július 7-én tette közzé XVI. Benedek pápa két új dokumentumát a hagyományos római liturgiáról, amelyeket többéves, nemzetközi mértékű várakozás előzött meg nemcsak a Katolikus Egyházon belül, hanem a világi média köreiben is. A *Summorum Pontificum* motu proprio¹t több kommentátor XVI. Benedek egész pápaságának eddigi legfontosabb, egyháztörténeti jelentőségű dokumentumaként méltatta, miközben mások elszigetelt és vitatott jelenségnek állították be. Bár a pápai törvény és a hozzá írt kísérőlevél szövege meglehetősen világos, a teljes megértésükhöz szükséges tágabb háttérrel a katolikus hívek általában —s különösen Magyarországon— nem nagyon ismerik. E hiány pótlása s egyúttal a pápai dokumentumok részletes magyarázata a vonatkozó kérdések sokoldalú, kiegyensúlyozott feldolgozását kívánja meg, amely csak önálló monográfiában volna lehetséges. Mivel azonban az új jogszabályok 2007. szeptember 14-én hatályba léptek s így nálunk is alkalmazandók, égető szükség van egy olyan, közepes hosszúságú kommentárra, amely egyrészt vázolja a dokumentummal kapcsolatos alapkérdéseket, másrészt kánonjogi és liturgiatudományi alapon segít megvilágítani mindazokat a problémákat, amelyek a pápai törvény végrehajtása során felmerülhetnek, végül pedig megkísérli értékelni XVI. Benedek korszakalkotó döntését a hagyományos római rítus felszabadításáról. Erre és nem többre vállalkozik a jelen írás.

Rihmer Zoltán latin filológus, jogtörténész, nyelvész, korábban a budapesti ELTE és PPKE, jelenleg a Szegei Tudományegyetem oktatója. Fő kutatási területei az egyházi és jogi szaknyelv, a jogforrástan és a liturgikus jog.

I. Általános kérdések a pápai dokumentumokkal kapcsolatban

1. A dokumentumok történeti háttere

A *Summorum Pontificum* motu proprio története régre nyúlik vissza,¹ tartalma ugyanis —a pápa saját szavaiból kivehetően— szinte két évtizeden át folyamatosan érlelődött. E folyamat részleteiről az utóbbi időben számos híradás látott napvilágot, amelyeknek információelemeiből aprólékos munkával ki lehet

¹ A dokumentum előtörténetének legrészletesebb összefoglalása a holland katolikus egyház internetes hírportáljának július 7-i háttéranyagában olvasható a http://www.katholieknederland.nl/actualiteit/2007/detail_objectID592829_FJaar2007.html címen (az internetes tartalmak itt és a továbbiakban a 2007. szeptember 20-i állapotot tükrözik).

rakni a színfalak mögött zajló események bonyolult mozaikját. Mivel a történet roppant szövevényes, az adatok nagy része pedig bizalmas (s így nehezen ellenőrizhető), a jelen kommentárban pusztán a legfontosabb tények rögzítésére szorítkozunk.

A két pápai dokumentum címében „az 1970-es reform előtti római liturgia” kifejezés szerepel, ezért ebben az áttekintésben elég a II. Vatikáni Zsinatig visszanyúlnunk. Liturgikus reformok ugyan már korábban is voltak, a „régli liturgia” fogalma azonban csak a zsinat után, ahhoz való viszonyításként jelent meg, ezért korábban nem értelmezhető. A liturgikus reform tartalmát és főbb szabályait a legelső zsinati dokumentum, a *Sacrosanctum Concilium* rendelkezés (1963. december 4.) fektette le, s fokozatos megvalósításukra még a zsinat munkáinak befejeződése előtt sor került (a népnyelvek használatba vétele, a szentmise rendjének új kiadása [1965], a koncelebráció és a két szín alatti áldozás rítusa). A reformot VI. Pál pápa a zsinat után tovább folytatta, így 1967-ben ismét módosított a miserenden, 1968-ban 3 új kánont és 8 új prefációt hagyott jóvá, 1969-ben pedig egy teljesen új miserendet tett közzé (ennek elterjedt, bár nem hivatalos megjelölése a *Novus Ordo Missae*), amelyet még ugyanezen évben kiegészített egy szintén új (három-, ill. kétéves ciklusú) lektionáriummal. Ami tehát a szentmisét illeti, a zsinat által megkívánt reformok legalább három lépcsőben valósultak meg: volt egy 1965-ös és egy 1967-es változatuk, amelyek a még korábbi miserítus átdolgozásai voltak, s csak ezután következett az újonnan szerkesztett, 1969-es *Ordo Missae*, amely az 1970-ben megjelent új és máig hatályos misekönyvnek is része.²

² Mindezt azért érdemes ilyen részletesen felidézni, mert e témáról nyilatkozva bizonyos szerzők a „zsinat előtti liturgiával” (amely gyakorlatilag a liturgikus könyvek 1962-es állapotát jelenti) egyfajta „zsinati liturgiát” vagy egyenesen „a zsinat liturgiáját” állítják szembe. Valójában „a zsinat liturgiája” —vagyis amelyet annak ülésein a zsinati atyák végeztek— először az 1962-es, majd az 1965-ös *Ordo Missae* szerint zajlott (e tényre maga a pápa utal a kísérőlevélben, s Castrillón Hoyos bíboros is említi a Vatikáni Rádióknak 2007. szeptember 13-án adott interjújában, ld. <http://www.radiovaticana.org/it1/Articolo.asp?c=154791>), mivel pedig a zsinat 1965-ben véget ért, a későbbi liturgiaváltozatok legfeljebb „a zsinat által elindított liturgikus reform” termékeinek tekinthetők, magához a zsinathoz közvetlenül nem kapcsolódnak: a zsinati atyák azokat sem nem tárgyalták meg, sem nem végezték közösen. Ezekről tehát mint „a zsinat liturgiájáról” beszélni pontatlan és nem szerencsés, anyagukat ugyanis egy kinevezett szakértői testület, a Szent Liturgiáról szóló Rendelkezést Végrehajtó Tanács állította össze, amelyet a pápa ugyan a zsinat rendelkezése alapján hozott létre 1964-ben, maga azonban nem „a” Concilium, hanem csak „egy” Consilium volt. Az 1968-as, ill. 1969/70-es liturgia terminológiailag szabatosan legfeljebb *consiliaris*-nak („tanácsi”), és nem *conciliaris*-nak („zsinati”) nevezhető: a különbség nem több ugyan egyetlen betűnél, az egyháztörténelem hasonló tanulságai azonban e téren is fokozott óvatosságra intenek. Az új misekönyv saját hivatalos címe szerint (*Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum, auctoritate Pauli PP. VI promulgatum*) a II. Vatikáni Zsinat határozata alapján lett megreformálva, kihirdetésére azonban nem az akkor már nem ülésező zsinat, hanem VI. Pál pápa tekintélyénél fogva került sor. Sokkal pontosabb és helyesebb tehát —és ezt teszi maga XVI. Benedek pápa is— „VI. Pál misekönyvéről” beszélni, amelynek kapcsolata a zsinattal sokkal bonyolultabb annál, mint amit a leegyszerűsítő „zsinat misekönyve/miséje” kifejezés sugall.

Voltaképpen itt kezdődik a mostani pápai dokumentumok előtörténete: ekkor ugyanis a hívők egyes csoportjai engedélyt kértek és kaptak a Szentszéktől arra, hogy ne kelljen használatba venniük az új misekönyvet, hanem továbbra is korábbi liturgikus gyakorlatukat követhessék. Ezeket az egyetemes jogtól eltérő külön engedélyeket nevezték kánonjogi műszóval *indultum*-nak.

Az első, személyi természetű *indultum*-ot a Szentszék maga biztosította 1969-ben az idős és beteg papoknak, akiknek túl nagy megterhelés lett volna az új szertartások megtanulása. A következő engedély területi jellegű volt: ezt számos brit értelmiségi —köztük Agatha Christie— kérésére VI. Pál pápa 1971. november 5-én adta meg Anglia és Wales területére (ún. *Agatha Christie Indult*). E két *indultum* az 1970-es misekönyv előtti utolsó változat, tehát az 1967-ben módosított 1965-ös *Ordo Missae* használatára vonatkozott.

1980-ban II. János Pál pápa megbízásából az Istentiszteleti Szent Kongregáció körkérdést intézett a világ püspökeihez a liturgikus reform fogadtatásáról, így többek között a latin nyelvű liturgiáról és a korábbi liturgikus könyvek használatáról is. 1982-ben a pápa megbízásából bíborosok egy csoportja Joseph Ratzinger vezetésével megvitatta a korábbi rítus általános engedélyezésének lehetőségét — ekkor került szóba először normatív szöveggként a misekönyv 1962-es kiadása. 1984-ben II. János Pál az Istentiszteleti Kongregáció *Quattuor abhinc annos* levelével minden megyéspüspököt felhatalmazott az *indultum* megadására, de csak bizonyos feltételekkel: (1) a papnak és a híveknek el kell fogadniuk a VI. Pál-féle misekönyv jogszerűségét; (2) az engedéllyel csak a kérelmezők élhetnek a püspök által adott keretek között; (3) csak az 1962-es misekönyvet lehet használni és csak latinul; (4) a két „rítust” tilos vegyíteni egymással; (5) a püspökök egy éven belül tájékoztassák a Szentszéket az eredményről. A helyzet értékelésére a pápa két évvel később Joseph Ratzinger elnökletével egy kilenctagú *ad hoc* bizottságot nevezett ki, amely arra jutott, hogy az *indultum* a gyakorlatban nem sok eredményt hozott, s ezért javasolta a korábbi liturgia teljes felszabadítását (a részleteket hét pontban foglalták össze).

A kérdés legmagasabb szintű rendezésére II. János Pál pápa végül csak Marcel Lefebvre érsek engedély nélküli püspökszentelése után szánta el magát. Az 1988. július 2-án kiadott *Ecclesia Dei* motu proprioval létrehozta az azonos nevű pápai bizottságot a Lefebvre érsek által alapított Fraternitas Sacerdotalis S. Pii X papjainak és híveinek a Katolikus Egyház teljes közösségébe való visszavezetésére. A motu proprio 6. c) pontja ezenkívül arra bízta a püspököket, hogy éljenek bőven és nagylelkűen az 1984-es *indultum* lehetőségével. Az „*Ecclesia Dei*” Pápai Bizottság hatáskörét a pápa 1988. október 18-án állapította meg, s ebben első helyen szerepel az 1962-es misekönyv használatának engedélyezése.

Ezt a mostanáig fennálló helyzetet változtatta meg XVI. Benedek pápa *Summorum Pontificum* motu proprioja (a továbbiakban rövidítve: *SP*). Az új szabályok kiadását a pápa eredetileg a Püspöki Szinódus 2005-ös közgyűlésének végén tervezte, a váratlanul nagy ellenállás miatt azonban kénytelen volt azt

elhalasztani. Az elmúlt két év során több tervezet is készült, amelyek egyes részletei (időnként hamisított formában, mint pl. a kérelmezők legkisebb szükséges létszáma) rendre kiszivárogtak. A változtatás ellenzői (a Római Kúria egyes körein kívül elsősorban az angol, az amerikai, a francia és a német püspökök) ilyenkor mindig el tudták érni egy időre a dokumentum közzétételének elhalasztását, az arra váróknak így folyamatosan csalódniuk kellett. Eközben viszont igen termékeny eszmecsere indult meg azokon a —főként elektronikus— fórumokon, amelyek az Egyház hagyományainak, s különösen liturgiájának kutatására és ápolására a közelmúltban létrejöttek.³ Ily módon a motu proprio-ra való, kissé hosszúra nyúlt várakozás kedvező hozadékaként számos komoly tanulmány, elemzés, esszé jelent meg, amelyek —elsősorban külföldön— sok érdeklődővel ismertették meg azokat a problémákat, amelyekre eddig csak a szakirányú műveltséggel bírók szűk körének volt rálátása.

2. A dokumentumok tárgya: a hagyományos római liturgia

Azt a tárgyat, amellyel az új pápai dokumentumok foglalkoznak, nem is olyan egyszerű pontosan megjelölni. Mivel a liturgiának arról a formájáról van szó, amelyet hosszú fejlődés után a Szentszék végül a Tridenti Egyetemes Zsinat határozata alapján rögzített, gyakran „tridentin” rítusról, miséről, misekönyvről stb. szoktak beszélni, mások pedig ugyanilyen értelemben az „V. (Szent) Pius miséje” kifejezést használják. E terminusok azonban pontatlanok, mert azt sugallják —és számos kommentátor éppen ennek alapján támadta az új rendelkezést—, hogy ez a forma a XVI. században jött létre és így az ellenreformáció bélyegét viseli magán. XVI. Benedek ezzel szemben hangsúlyozza (*SP*, preambulum, 3–5. bekezdés), hogy a római rítusnak e korábbi gyakorlata egészen I. (Nagy Szent) Gergely pápa idejéig vezethető vissza, lényegét pedig a következő ezer évben is megőrizte, emiatt csak formai szempontból, utolsó nagy kodifikációjára való tekintettel mondható újkorinak, hiszen alapvető szöveganyagában sokkal korábbi, túlnyomórészt késő ókori eredetű.

Ez a hagyományos szöveganyag változott meg gyökeresen VI. Pál pápa 1969/70-es reformja során, s ezért jogosult ettől kezdve két liturgiáról, közelebbről pedig két misekönyvről beszélni: régiről és újról. Mivel az utóbbit a *Novus Ordo* megjelöléssel szokás illetni, az előbbi idővel ennek párjaként az *Antiquus/Vetus Ordo* elnevezést kapta. Ezek azok a tények, amelyekre a pápai dokumentumok terminológiája is épül: a vízvonal az 1970-es év, amely kijelöli a hozzá képest legutolsó régi (XXIII. [Boldog] János-féle) és legelső új (VI. Pál-féle) teljes misekönyv megnevezését (a további lehetséges változatokat [pl. „V. Pius” vagy „II. János Pál misekönyve”] a dokumentumok nem használják).

³ A legjelentősebb internetes helyek értelemszerűen angol nyelvűek, ám rendszeresen vesznek át és közölnek fordításban olasz, francia, német, spanyol és portugál híreket, beszámolókat. Számos hasznos elemzés olvasható pl. az alábbi blogokon: <http://thenewliturgicalmovement.blogspot.com>, <http://rorate-caeli.blogspot.com> és <http://wdtprs.com/blog>.

A régi és az új liturgia egymáshoz való viszonya sokféle szempontból vizsgálható.⁴ Ezek közül az egyik, a jogi megközelítés kérdését a pápa végérvényesen eldöntötte: a továbbiakban eszerint nem két rítusról, hanem egyazon római rítus két formájáról (*forma*) vagy gyakorlatáról (*usus*) kell beszélni; a régi változat a „rendkívüli” (*extraordinarius*), az újabb változat pedig a „rendes” (*ordinarius*) elnevezést kapta (*SP*, 1. cikkely, 1. bekezdés). Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a liturgia tudósai ne kutathatnák a „rítus” fogalmát és annak alkalmazhatóságát e két formára, ebből azonban a jelen helyzetben nem származnak jogi következmények. Mivel ezt a terminológiai újítást XVI. Benedek motu proprioja vezette be, a múltra nézve értelemszerűen nem vonatkoztatható, így az 1970 és 2007 közötti időszakról szólva a „rendkívüli forma” helyett a „régí/hagyományos (tradicionális) római rítus” megjelölést alkalmazzuk (a *forma* vagy *usus antiquior* terminust maga a pápa is használja).

3. A dokumentumok elsődleges címzettjei: a hagyományos római rítus követői

Az új motu proprio egyik —a pápa személyiségéből is következő— sajátossága, hogy inkább a jogokat hangsúlyozza, míg a kötelezettségek főleg ezek negatív párjaként kerülnek elő (a híveknek, sőt az egyes papoknak joguk van a rendkívüli formához, e jog biztosítása viszont kötelezettséget ró a plébánosokra és a püspökökre). A dokumentum címzettjei tehát elsősorban azok, akik akár hívként, akár papként a római rítust annak rendkívüli formájában kívánják gyakorolni. Miután erre a fent írtak szerint korlátozottan 1970 óta is volt némi lehetőség, idővel az egész világon létrejöttek különféle, a hagyományos római rítus iránt elkötelezett csoportosulások. Mivel ezekről az utóbbi időben Magyarországon is egyre többet lehetett hallani, szerepük pedig az új szabályozás révén különösen megnőtt, érdemes röviden áttekinteni őket.

A hagyományos római rítus plébániai keretek közötti végzésének a korábbi jogszabályok nemigen kedveztek, így erre elsősorban a területi *indultum*-ot élvező Angliában és Walesben volt lehetőség. Itt tehát nem szakadt meg a régi liturgia folytonossága, amely sok helyütt párhuzamosan élt az új miserend normatív (latin) változatával, ill. annak népnyelvű (angol) fordításával.

Ugyanakkor létrejöttek olyan (elsősorban papi) közösségek is, amelyek kizárólagos jelleggel őrizték a hagyományos római rítust. Közülük a legkorábbi és a legismertebb a Marcel Lefebvre érsek által 1970-ben alapított Szent Pius Testvérület, amelynek püspökei az 1988-as *excommunicatio* óta nincsenek egységben a pápával.⁵ A közösséget alkotó 500 pap és 600 000 világi hívő kánonjogi helyzete nem teljesen rendezett, az viszont biztonsággal kijelenthető,

⁴ Részletesebben ld. e sorok írójának gondolatait a *Vatikáni Figyelő* című internetes weblog 2007. július 2-i bejegyzésében: http://vaticanifygyelo.freeblog.hu/archives/2007/07/02/Ket_ritus_regeje_gondolatok_a_regi_es_uj_romai_liturgia_viszonyarol.

⁵ Honlapjuk: <http://www.fsspx.org>.

hogy a püspökeikre kimondott kiközösítés rájuk nem terjed ki, így ők formálisan is a katolikus Egyházhoz tartoznak.⁶

A hagyományos liturgiát végző további csoportokat —amelyek összesen 300 papot, 200 papnövendéket, 79 szerzetest, 300 szerzetesnőt és sok százezer világi hívőt számlálnak— az „Ecclesia Dei” Pápai Bizottság alapította a II. János Pál pápától kapott felhatalmazások alapján, ezért ezeket összefoglalóan *Ecclesia Dei*-közösségnek szokás nevezni. A legelső és a legnagyobb közöttük a Fraternitas Sacerdotalis S. Petri, amely 1988. július 18-án jött létre.⁷ Ezt követte 1990-ben az Institutum Christi Regis Summi Sacerdotis megalakulása.⁸ Az újabb alapítások közé tartozik a berlini Institut St. Philipp Neri (2003)⁹ és a bordeaux-i Institut du Bon Pasteur (2006).¹⁰ Az önálló intézményeken kívül több olyan szerzetesközösség is van (pl. francia bencések, angol oratorianusok), amely részben vagy kizárólag a régi római rítust követi.¹¹

Egészen különös története van egy brazíliai közösségnek, amely a camposi egyházmegye területén működik. Ennek egykori püspöke, Antônio de Castro Mayer (1904–1991) nem vezette be a zsinat utáni liturgikus reformokat, s így híveivel egészen 1981-es lemondásáig a hagyományos római liturgiát végezte, és ugyanígy tett lemondása után az általa alapított Vianney-i Szent János Papi Testvérület keretében. Miután 1988-ban közreműködött Lefebvre érsek engedély nélküli püspökszentelésében, a Szentszék kiközösítette, híveinek csoportját azonban, amely halála után is fennmaradt, II. János Pál pápa 2001. december 25-i *Ecclesiae unitas* levelével visszafogadta az Egyház teljes közösségébe, a Püspöki Kongregáció pedig 2002. január 18-i *Animarum bonum* határozatával a Vianney-i Szent János nevet meghagyva személyi apostoli adminisztratúrává alakította át. Ez a részegyház (50 pap, kb. ugyanennyi papnövendék, 100 szerzetesnő és 25 000 világi hívő) a camposi egyházmegye területére korlátozódik, jelenlegi főpásztora Fernando Arêas Rifan, cedamusai címzetes püspök, apostoli adminisztrátor.¹² Castrillón Hoyos bíboros nem sokkal a motu proprio kibocsátása előtt megerősítette, hogy a római rítus két formá-

⁶ A Szentszék erről hivatalosan nem foglalt állást, a kérdésben illetékes „Ecclesia Dei” Pápai Bizottság elnöke, Darío Castrillón Hoyos bíboros azonban a *Die Tagespost* c. német lapban 2007. február 8-án megjelent interjújában így nyilatkozott (<http://www.institut-philipp-neri.de/neu/castrillon.html>): „Die Bischöfe, Priester und Gläubigen der Priesterbruderschaft Pius X. sind keine Schismatiker. Erzbischof Lefebvre hat mit der unerlaubten Bischofsweihe eine schismatische Handlung vollzogen. Daher sind die von ihm geweihten Bischöfe suspendiert und exkommuniziert. Die Priester und Gläubigen der Bruderschaft sind nicht exkommuniziert. Sie sind keine Häretiker.” A számadatok itt és a továbbiakban Castrillón Hoyosnak a CELAM V. kongresszusán Aparecidában 2007. május 16-án elhangzott beszédéből származnak, ld. <http://www.celam.info/content/view/277/332>.

⁷ Honlapjuk: <http://www.fssp.org>.

⁸ Honlapjuk: <http://www.icrsp.org>.

⁹ Honlapjuk: <http://www.institut-philipp-neri.de>.

¹⁰ Honlapjuk: <http://www.institutdubonpasteur.org>.

¹¹ Felsorolásukat —némileg elavult hivatkozásokkal— ld. <http://www.latinmass.org>. Vö. még <http://www.latin-mass-society.org/links.htm>.

¹² Honlapjuk: <http://www.adapostolica.org>.

jának e békés egymás mellett élése Camposban a Szentatya tervét igazolja, s így ez a minta a jövőben más helyeken is gyümölcsöző módon alkalmazható.¹³

Végül meg kell említeni azt a nagy számú helyi közösséget is, amely az 1984-es *indultum* óta számos országban a megyéspüspökök engedélyével ünnepli a hagyományos római rítust. E közösségek a krisztushívők alulról jövő kezdeményezésére alakultak, s jogilag nem alkotnak önálló egyházi struktúrát sem az egyházmegyéken belül, sem azok között.¹⁴ Összefogásukra különféle helyi, nemzeti és nemzetközi szövetségek jöttek létre, amelyek között a legjelentősebb az 1964-ben alapított Foederatio Internationalis «Una Voce».¹⁵ Egyháziak és világiak hasonló szerveződésai a közelmúltban Magyarországon is megindultak, végleges formájuk kialakulása és tevékenységük kibontakozása azonban csak bizonyos idő múlva várható (így részletesebb ismertetésük is ekkor lesz időszerű).

II. Megjegyzések a pápai dokumentumokhoz

A hagyományos római rítus helyzetének újraszabályozásáról számos híradás és különböző reakció jelent meg világszerte.¹⁶ Július eleje óta több komoly szakmai jellegű kommentár született a témával kapcsolatban,¹⁷ sőt két monográfia is napvilágot látott.¹⁸ A legfontosabb tartalmi és formai kérdéseket röviden és

¹³ Vö. Castrillón Hoyos 2007. május 16-i aparecidai beszédének (ld. fent, 6. j.) utolsó bekezdését.

¹⁴ Részletes direktóriumok elsősorban Észak-Amerika területére készültek, ld. pl. <http://www.ecclesiae.org/masses.cfm>, <http://web2.iadfw.net/carlsch/MaterDei/churches.htm>, <http://www.traditio.com/nat.htm>. Nemzetközi áttekintésül ld. pl. <http://www.geocities.com/Athens/Rhodes/3543/Trdmass.html>.

¹⁵ Az amerikai tagszervezet honlapja: <http://www.unavoce.org>.

¹⁶ Az eddigi reakciók összegyűjtésére az interneten több új honlap létesült, ld. pl. az angol nyelvterülethez <http://www.summorumpontificum.net>, az olasz reflexiókhoz <http://magisterobenedettoxvi.blogspot.com/2007/07/in-evidenza-il-motu-proprio-summorum.html>, a franciákhoz <http://www.summorum-pontificum.fr>, a németekhez pedig <http://www.summorum-pontificum.de/texte/motu.shtml>. További hasznos adatokat és kommentárokat közölnek ezenkívül a fenti 3. j.-ben említett blogok.

¹⁷ Ld. pl. N. Bux — S. Vitiello: *The Motu Proprio of Benedict XVI "Summorum Pontificum cura"*. A Dossier (<http://introiboadaltaredei.files.wordpress.com/2007/08/dossier.pdf>); K. Koch: „Zwei Formen des einen Römischen Meßritus. Liturgietheologische Hinführung zum Motu Proprio von Papst Benedikt XVI.“, *Schweizerische Kirchenzeitung* CLXXV (2007) 29/30 (<http://www.kath.ch/skz/seite.php?kzteid=1841>); N. Muscat OFM: *Franciscans and the Motu Proprio "Summorum Pontificum"* (<http://www.ofm.org.mt/fsc/Franciscans&SummPont.pdf>); „Il liturgia nel solco della Tradizione (Editoriale)“, *La Civiltà Cattolica* 2007, III 455—460 (<http://zenit.org/article-11866?l=italian>); F. Arzillo: *Riflessioni sul motu proprio «Summorum Pontificum»*, 2007. szeptember 14. (<http://chiesa.espresso.repubblica.it/articolo/167021>); J. Duda: „Komentár k motu proprio «Summorum Pontificum»“, *Tribunál* VI (2007) 2, 8–11 (<http://tribunal.kapitula.sk/2007-2/komentar.htm>). Franciaországban a motu proprióval kapcsolatban három tanulmányt és tizennyolc reflexiót tartalmaz a *La nef* magazin 135. (2007. szeptemberi) száma, a *Képhas* folyóirat 23. száma pedig (2007. július–szeptember) kilenc írást közöl a pápai dokumentumról.

¹⁸ M. Sodi: *Il Messale di Pio V. Perché la messa in latino nel III millennio?* Padova 2007; P. Siffi: *La messa di san Pio V. Osservazioni sulla liturgia tridentina in risposta ai critici del motu proprio*. Torino 2007.

szabatosan Angelo Bagnasco genovai érsek, az Olasz Püspöki Konferencia jelenlegi elnöke foglalta össze még jóval a dokumentumok megjelenése előtt.¹⁹ Magyarországon az első reakció a dokumentumokra Bosák Nándor debrecenyi-egyházi püspöknek, az MKPK Liturgikus Bizottsága elnökének közleménye volt,²⁰ hosszabb reflexióból pedig egyelőre három jelent meg nyomtatásban.²¹

Az alábbiakban a két pápai dokumentum minden jelentékeny részletre kiterjedő kommentárját szeretnénk nyújtani, összevetve annak rendelkezéseit egymással, az egyetemes kánonjog egyéb szabályaival, valamint a *motu proprio* végrehajtásának eddigi tapasztalataival. Lehetséges, hogy ez a módszer —s még inkább annak időnként sokkoló eredménye— egyeseket megdöbrent, sőt talán fel is háborít, mégis igen valószínű, hogy ez a szigorú, de igazságos áttekintés pontosabb képet ad a liturgikus jog állapotairól a katolikus Egyházban, mint a liturgikus *establishment* által lefestett vagy előadott idillek.

1. Formai megjegyzések

a) A dokumentumok műfaja

XVI. Benedek pápa *motu proprio*ja egyetemes egyházi törvény, amely a katolikus Egyház minden tagját kötelezi (*Codex iuris canonici* [a továbbiakban: CIC] 11. k.; 12. k., 1. §).²² A kísérőlevél ezzel szemben nem bír közvetlen jogi erővel, ugyanakkor igen fontos a *motu proprio* értelmezése szempontjából, mivel részletesen kifejti a törvényhozó szándékát (*mens legislatoris*).²³ Sajnos ez sem zárja ki annak lehetőségét, hogy a dokumentumok egyes kijelentéseit a szövegösszefüggésből kiragadva a pápa szándékával ellentétesen értelmezzék

¹⁹ Ld. a Genovai Főegyházmegye 2006. november 29-i közleményét: <http://www.diocesi.genova.it/documenti.php?idd=1605> (magyar fordításban: http://vatikanifigyelo.freeblog.hu/archives/2007/06/29/A_mise_regi_es_uj_ritusanak_viszonyarol).

²⁰ A 2007. július 7-i írást ld. <http://uj.katolikus.hu/cikk.php?h=864> és http://www.magyarokurir.hu/?m_op=view&id=17135.

²¹ Miklósházy A.: „Tárjátok ki szíveteket! A sokféleség egysége — a liturgiában is”, *Új Ember* 2007. szeptember 16., 3; Füzes Á.: „Kölcsönös gazdagodásra”, *Esztergom-Budapest V* (2007) 3, 4; Alácsi E. J. FSSP: „Vigasz és kihívás — Észrevételek XVI. Benedek liturgikus *motu proprio*ja kapcsán”, *Miles Christi IX* (2007) 1, 15–19.

²² A *motu proprio* műfajról részletesen l. Rihmer Z.: „A szentszéki dokumentumok műfajainak tipológiája és terminológiája. I. rész”, *Kánonjog VI* (2004) 27–74, itt 64–67. A világi és az egyházi sajtó a dokumentum ismertetésekor szerencsétlen módon egyre csak a *motu proprio* latin kifejezés jelentését ismételteti, holott ez jogi szempontból teljesen irreleváns: a lényeg itt az, hogy a legmagasabb szintű egyházi jogszabályról, vagyis törvényről (*lex*) van szó, amely hatályon kívül helyez minden ellenkező tartalmú korábbi —a pápák és a püspökök által kibocsátott— rendelkezést (CIC 20. k.), saját új előírásaival pedig semmilyen alacsonyabb szintű (püspöki konferenciák és püspökök által alkotott) jogszabály nem lehet ellentétes, ha mégis, az érvénytelen (CIC 135. k., 2. §). Ez utóbbit azért kell külön hangsúlyozni, mert az elmúlt két és fél hónapban sajnos számos egyházmegyében születtek ilyen alacsonyabb szintű jogszabályok (részletesen ld. a tartalmi megjegyzések között).

²³ Vö. CIC 17. k. A fogalomhoz ld. Erdő P.: *Az Egyházi Törvénykönyv. A „Codex iuris canonici” hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal.* Budapest 2001⁴, 102 (ad c. 17).

(amire már tényleges példák is vannak),²⁴ ezért súlyos kétség esetén a szöveg hiteles értelmezését kérve magához a törvényhozóhoz — pontosabban a nevében eljáró „Ecclesia Dei” Pápai Bizottsághoz (*SP*, 12. cikkely)— kell majd fordulni.

b) A dokumentumok eredeti szövegei

A *motu proprio* eredeti és egyetlen hiteles szövege a latin, amely elektronikusan a Vatikán internetes honlapján, nyomtatásban pedig a Szentszék félhivatalos napilapja, a *L'Osservatore Romano* hasábjain jelent meg,²⁵ s egy-egy példányát ezzel párhuzamosan a világ püspökei is kézhez kapták. A *motu proprio* latin szövegét egyébként nem a pápa írta saját kezűleg, hanem az ő megbízásából és szándékai szerint az „Ecclesia Dei” Pápai Bizottság dolgozta ki latin nyelven.²⁶ A dokumentum végleges szövegének az a változat tekintendő, amelyet a Szentszék hivatalos közlönye, az *Acta Apostolicae Sedis* fog közölni, ez azonban valószínűleg csak apró stilisztikai javításokban tér majd el a jelenleg ismert szövegtől.

A kísérlőlevél XVI. Benedek pápa személyes alkotása, amelyet anyanyelvén, németül írt meg, majd az Államtitkárság munkatársai fordítottak le a Római Kúriában használatos többi jelentősebb népnyelvre. Ezek a szövegek tehát egymással pontosan megegyező tartalmúak és azonos értékűek.²⁷

c) A dokumentumok fordításai

Sokkal bonyolultabb a helyzet a *motu proprio* fordításaival. A latin szöveg alapján az első népnyelvű változatokat a Vatican Information Service tette közzé, szigorúan a „nem hivatalos fordítás” megjelöléssel. A német és a francia változat elkészítéséről az adott püspöki konferencia gondoskodott, s ezeket közölte (forrásmegjelölés nélkül) a vatikáni hírszolgálat. Az angol, francia, német és spanyol fordításokat gyorsan átvették az adott nyelvterületek

²⁴ Ide sorolhatók azok a (főleg Egyesült Államok-beli) püspöki rendelkezések, amelyek a *motu proprio* és a kísérlőlevél egyes részleteire hivatkozva —ugyanakkor az *SP* 2. cikkelyével ellentétesen— fenntartják a jogot a rendkívüli forma szerinti celebrálás engedélyezésére vagy egyenesen megtiltják azt. Más főpásztorok (legújában a lisszaboni pátriárka, ld. http://www.agencia.ecclesia.pt/noticia_all.asp?noticiaid=50703&seccao=9&tipoid=11) érdekes módon éppen ahhoz gyűjtenek támogatást a pápai szövegekből, hogy minél inkább eltanácsolhassák papjaikat az új egyházi törvény alkalmazásától.

²⁵ Ld. http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/motu_proprio/documents/hf_ben-xvi_motu-proprio_20070707_summorum-pontificum_lt.html, valamint *L'Osservatore Romano*, 2007. július 7., 1 és 5.

²⁶ Don Cleto Pavanetto SDB, az Államtitkárság latin szekciójának egykori vezetője és a Latinitas Alapítvány elnöke személyes közlése (Nápoly, 2007. július 16.).

²⁷ Első közlésük: http://212.77.1.245/news_services/bulletin/news/20559.php?index=20559&po_date=07.07.2007&lang=it. Később a pápai levelek sorában is megjelentek: http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/letters/2007/index_it.htm.

hírközlési eszközei, és a mai napig számos internetes helyen megtalálhatók.²⁸ Ezek a szövegek utóbb a pápai kísérlével együtt a *L'Osservatore Romano* népnyelvű kiadásaiban is megjelentek. Kivételezett helyzetben van közöttük az olasz fordítás, amely ma egyedülként található meg a Vatikán honlapján,²⁹ a Libreria Editrice Vaticana pedig még júliusban önálló füzetként nyomtatásban is megjelentette. E „félhivatalos” vatikáni fordítások mellett a motu proprio immár számos további népnyelven is olvasható.³⁰

A pápai dokumentumok fent közölt magyar fordításait a jelen kommentár szerzője a Szent István Társulat megbízásából 2007. július 7-én és 8-án az eredeti források alapján, az addig megjelent fordítások felhasználásával készítette. E szövegek 2007. július 9-én felkerültek a Magyar Kurír internetes hírportáljára, később pedig a *Miles Christi* folyóirat nyomtatásban is közölte őket. Miután az MKPK Liturgikus Bizottságának irodavezetője 2007. július 9-én nehezményezte, hogy a fordításokat nem volt módja előzetesen lektorálni, a Szent István Társulat igazgatója kérte azok levételét a Magyar Kurír honlapjáról. Ezután adtak megbízást egy újabb fordítás elkészítésére, amely hivatalos jóváhagyással 2007. szeptemberének második hetében jelent meg.³¹ Mivel a két fordítás között nincs igazán lényeges tartalmi eltérés, a kommentár tárgyát pedig az eredeti szövegeknek kell képezniük, azokat az alábbiakban a jog által megkívánt értelmezési módszerek (CIC 17. k.) szerint fogjuk magyarázni, ehhez viszont a legnagyobb segítséget saját fordításaink felhasználásával tudjuk nyújtani.

2. Tartalmi megjegyzések

A motu proprio három fő részre oszlik: A) egy történeti-elméleti bevezetésre (preambulum), B) egy 12 cikkelyből álló rendelkező (normatív) részre és C) egy közzétételi (publikációs) záradékra. Mivel a kísérlével önálló jogerővel nem bír, viszont szervesen kapcsolódik a pápai törvényhez, tartalmát a motu proprio megfelelő részletszabályaihoz kapcsolódóan ismertetjük.

A) A motu proprio preambuluma

A preambulum célja, hogy megfelelő kontextusba helyezze a rendelkező rész előírásait. Első két bekezdése a dokumentum teológiai alapjait rögzíti: a pápák régtől fogva rendszeresen szabályozták az egyetemes Egyház liturgi-

²⁸ Az angol fordítások pl. összehasonlító táblázatban olvashatók a <http://wdtprs.com/blog/summorum-pontificum-problems-translation> helyen.

²⁹ Ld. http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/motu_proprio/documents/hf_ben-xvi_motu-proprio_20070707_summorum-pontificum_it.html.

³⁰ Portugál fordításból csak az interneten három, lengyelből pedig kettő is elérhető. Ezenkívül a motu proprio-nak létezik még holland, dán, norvég, svéd és finn, cseh, szlovák, horvát és orosz, valamint román, litván és vietnámi fordítása.

³¹ XVI. Benedek pápa: „*Summorum Pontificum*” motu proprio kiadott apostoli levele a római rítus rendkívüli formájáról, ford. Diós I. (Pápai megnyilatkozások 44). Budapest 2007.

áját, ami teljesen jogszerű, sőt teológiailag szükségszerű tevékenység (vagyis összhangban áll az Egyház alkotmányával, így nem sérti sem a püspökök, sem a hívek jogait). A római liturgia első nagy kodifikátora I. (Nagy Szent) Gergely volt, akinek sokirányú és messze ható munkásságáról a pápa a harmadik bekezdésben részletesen megemlékezik. A következő egyházfő, akit a liturgia átfogó szabályozása miatt a *motu proprio* név szerint említ, a Tridenti Zsinat szándékát megvalósító V. (Szent) Pius pápa.³² Az ötödik bekezdés a római liturgia legfontosabb könyve, a Római Misekönyv kialakulásáról és történeti fejlődéséről beszél (s ezért talán logikusabban következhetne a harmadik után), a hatodik pedig egészen a XX. század közepéig folytatja a liturgikus gyakorlatot szabályozó pápák V. Piusszal megkezdett felsorolását. A hetedik bekezdés VI. Pál pápának a II. Vatikáni Zsinatot követő reformjait és azok kedvező fogadtatását írja le, míg a nyolcadik II. János Pál pápa intézkedéseit ismerteti, amelyeket a korábbi liturgiához ragaszkodók érdekében hozott. A preambulum utolsó, kilencedik bekezdése, amely már a rendelkező részt készíti elő, a pápai törvényekben e helyütt szokásos formulákat tartalmazza (az ügy alapos megfontolása, a vélemények meghallgatása, Isten segítségül hívása, valamint a *de-cernimus* rendelkező igealak).

A fenti leírásból világosan kiderül, hogy XVI. Benedek döntése egy korábban megindult hosszú folyamata eredménye, amely „egy tiszteletreméltó és ősi gyakorlat” (1. cikkely, 1. bekezdés) ideiglenesen felfüggesztett jogait állítja helyre. A kísérőlevélben a pápa hangsúlyozza, hogy a régi rítus engedélyezését már elődje is kötelességnek érezte, hiszen azt a hívek jogos lelki igényei követelték meg. Helyzetük azonban 1984, majd 1988 után sem oldódott meg teljesen, mivel a püspökök többségükben gyanakodva szemlélték őket, s a lefebvriánus mozgalom hatására még azokban is a zsinat ellenségeit látták, akik „egyértelműen elfogadták a II. Vatikáni Zsinat kötelező jellegét és hűségesek maradtak a pápához és a püspökökhöz, ugyanakkor azt is szerették volna, ha visszakaphatják a szent liturgia nekik kedves formáját”. Ezt a magatartást a pápa burkoltan szűkkeblűségnek minősíti, amikor Szent Pál szavaival emlékezteti püspöktársait: „Nem bennünk van szűk hely számotokra, hanem a ti szívetekben szűk a hely.” A dokumentumok nemzetközi fogadtatása során a kísérőlevél e részletére eddig még senki sem válaszolt a bűnbánat és a bocsánatkérés nemes gesztusával, amelyre II. János Pál pápa élete vége felé oly emlékezetes példát adott. Márpedig e nélkül nem lehet igazán hiteles a pápa által sürgetett kiengesztelődés sem.

A reakciók — s köztük az egyháziak — egy része ezt a pápai szándékot igyekszik úgy beállítani, mintha az elsősorban Lefebvre érsek követőire vonatkoznék.

³² Az V. Pius-féle szabályozással kapcsolatban használt *innovare* és *instaurare* szavak jelentése nem egészen egyértelmű. Az utóbbi állhat ugyan 'helyreállítani' értelemben is, itt azonban úgy tűnik, hogy inkább az előbbi szinonimájaként szerepel. Mivel a hetedik bekezdésben olvasható *libros liturgicos instauratos et partim innovatos* kifejezésből ismét némi különbség érezhető ki a két szó között, az *instaurare* leginkább a 'megreformálni' jelentéssel adható vissza.

XVI. Benedek azonban nem ezt állítja: a motu proprio célja szerinte az Egyházon belüli kiengesztelődés. Az elmúlt negyven év során a pápa személyesen tapasztalta meg, hogy „igen sokan továbbra is erősen kötődnek a római rítusnak ehhez a gyakorlatához”, mégpedig főleg azokon a területeken, ahol „a liturgikus mozgalom sokakat részesített komoly liturgikus nevelésben és vezetett el a liturgikus ünneplés korábbi formájával való mély, személyes kapcsolatra”. Ugyanakkor „időközben nyilvánvalóvá vált, hogy ezt a liturgikus formát a fiatalok is felfedezték maguknak, megérezték a benne rejlő vonzerőt és megtalálták benne a Legméltóságosabb Oltáriszentség Misztériumával való találkozás kifejezetten rájuk szabott módját”. Mindezek alapján nyilvánvalóan ellentétes a törvényhozó szándékával a motu proprio alkalmazási körét a lefebvristákra³³ vagy az idősebb korosztály nosztalgikus érzésektől vezérelt tagjaira korlátozni. A pápa fiatalokról beszél, olyanokról, akik ismerik és nem utasítják el az új liturgiát, miközben igénylik, hogy megszentelődésüket a régi liturgia továbbra is biztosítsa.

B) A motu proprio rendelkező része

1. Általános szabályok

A dokumentum normatív része a legfontosabb általános szabályok rögzítésével kezdődik. Az 1. cikkely 1. bekezdése előírja, hogy az 1970 előtti Római Misekönyvet „tiszteletreméltó és ősi használata miatt a neki kijáró tiszteletben kell tartani”, amiből következik, hogy azt senki sem tekintheti többé egy olyan elavult, archaikus liturgia hordozójának, amelynek meghaladott szellemisége nem fér össze a modern kor igényeivel vagy felfogásával.

A másik lényeges elem az 1. cikkely 1. bekezdésében annak hangsúlyozása, hogy a római rítus két kifejeződési formájának különbsége nem vezet megoszláshoz az Egyház hitéletében.³⁴ Az ettől való félelmet XVI. Benedek pápa a kísérőlevélben alaptalannak minősíti, s nagy valóságérzékkel és fanyar humorral jegyzi meg: „A régi Misekönyv használata a liturgikus képzettség bizonyos fokát és a latin nyelv valamelyes ismeretét feltételezi; manapság ezek egyike sem túl gyakori.” E kijelentésből egyes főpásztorok arra következtettek, hogy a motu proprio nem alkalmazható azokra a hívekre és papokra, akikben ez a hiány fennáll, s ezért elrendelték teológiai és nyelvi alkalmasságuk ellenőrzését.³⁵ Úgy lát-

³³ Vö. Castrillón Hoyos bíboros interjúját, *30Giorni*, 2007. július (<http://www.30giorni.it/it/articolo.asp?id=14700>): „Oggi il motu proprio si rivolge a tutti i fedeli legati alla messa di san Pio V, e non solo a quelli di provenienza per così dire lefebvriana.”

³⁴ A megoszláshoz ld. A. Cattaneo: *Unità e varietà nella comunione della Chiesa locale. Riflessioni ecclesiologicalhe e canonistiche*, Venezia 2007. E félelem ugyanakkor legalább ennyire indokolt a rendes forma körében elterjedt liturgikus visszaélések miatt is.

³⁵ Pl. Luxemburg érseke, aki 2007. szeptember 8-i körlevelében ezt írja (II A 7, ld. <http://www.summorum-pontificum.fr>): „Enfin il faut examiner si le niveau de formation liturgique et de connaissance de la langue latine que le Pape Benoît XVI juge nécessaire pour la célébration selon l'ancien missel est réellement avéré” — és itt lábjegyzetben hivatkozik a kísérőlevél megfelelő helyére, amely egyrészt nem jogszabály, másrészt szó sincs benne arról, hogy a pápa bármit is „szükségesnek ítélne”.

szik, nem olvasták el a következő mondatot, amelyből világosan kiderül, hogy a pápa logikai, s nem jogi feltételekről beszél: „Már ebből a két konkrét előfeltételből is világosan látszik, hogy a római rítus rendes formája minden bizonnyal az új Misekönyv marad, és nemcsak a normatív szabályozás alapján, hanem a miatt a valós helyzet miatt is, amelyben a hívek közössége él.”³⁶ A pápa mindazonáltal reméli, hogy a rendes és a rendkívüli forma idővel kölcsönösen gazdagíthatja egymást (ennek részletes jogi szabályozása azonban a Szentszék-re és nem a püspökökre tartozik).

Az 1. cikkely 2. bekezdése egy még fontosabb jogi tényrt rögzít: azt, hogy az utoljára XXIII. János pápa által kiadott misekönyv soha nem lett visszavonva (vagyis még kevésbé lehetett betiltva). Szinte szó szerint ugyanazt mondja a kísérőlevél is: „jogilag soha nem lett eltörölve, következésképpen használata elvileg mindig engedélyezve volt”. Ezt a kérdést tehát, amelyről a liturgikus jog szakértői sokáig vitakoztak, az Egyház legfőbb hatósága most végérvényesen eldöntötte.³⁷ A lapidáris jogi kijelentés bővebb megokolását ismét a kísérőlevélben találjuk meg: „Amit az előző nemzedékek szentnek tartottak, az mielőttünk is szent és nagyszerű marad, és nem lehet egyik pillanatról a másikra teljes egészében megtiltani vagy egyenesen károsnak ítélni.” E teológiai érvényű állításból egy még súlyosabb megállapítás is kibontható, nevezetesen hogy a hagyományos római rítus nemcsak nem volt, de nem is lehetett betiltva, sőt semmilyen intézkedéssel nem lehet betiltani ezután sem. Ha ugyanis valaki (akár pápa, akár zsinat) így tenne, ezzel a katolikus Egyház történeti önazonosságát tagadná meg, egy olyan új közösséget hozva létre, amely nem azonos többé Krisztus Egyházával.³⁸

2. Nép nélküli mise

A 2. cikkely a nép nélküli misére (*Missa sine populo*)³⁹ vonatkozik, amelyet a pap tetszése szerint celebrálhat a rendes vagy a rendkívüli formában.

³⁶ Ugyanakkor az igazság kedvéért azt is meg kell jegyezni, hogy a kísérőlevélben a *forma ordinaria*-t említve történetesen a pápa is pontatlanul fogalmaz, amikor II. János Pálnak tulajdonítja az új *Missale Romanum* „két további kiadását”: a második *editio typica* ugyanis 1975-ben jelent meg, így még VI. Pál uralkodásának idejére esett.

³⁷ A kérdés jogi elemzéséhez ld. pl. W. Waldstein: „Zur Frage der normativen Qualität des Verbots des *Missale Romanum* von 1962”, *Pro Missa Tridentina* 31, 2006, 4–13.

³⁸ Vö. Walter Brandmüllernek, a Pápai Történettudományi Bizottság elnökének szavait (*Licht und Schatten. Kirchengeschichte zwischen Glaube, Fakten und Legende*. Augsburg 2007, 108; idézi Koch: „Zwei Formen des einen römischen Meßritus” [17. j.]): „Reform kann nie zum Ergebnis haben, daß das Reformierte nicht mehr mit dem vorherigen zu Reformierenden identisch ist. Das heißt, Reform betrifft jeweils die konkrete Erscheinungsform, die konkrete Verwirklichung, nicht aber das Wesen des zu Reformierenden.”

³⁹ Ezt a típust korábban *missa privata*-nak, magánmisének nevezték, a kifejezés használatát azonban XXIII. János reformja megszüntette (ld. *Rubricae Breviarii et Missalis Romani* [1960], 269. p.). A fenti *Missa sine populo* terminust VI. Pál misekönyve vezette be 1970-ben, ezt azonban a 2002-es kiadásban a *Missa, cuius unus tantum minister participat* nehézkes kifejezés váltotta fel.

A szabad választásra egyedül a Húsvéti Szent Háromnap (*Triduum Sacrum Paschale*) idején nincs lehetőség, ekkor ugyanis a rubrikák a rendkívüli formában is a néppel végzett ünnepélyes szertartásokat írják elő.⁴⁰ Ez a korlátozás a kifejezetten a rendkívüli formát végző közösségekre (1. 10. cikkely) értelemszerűen nem vonatkozik, hiszen esetükben a néppel végzett húsvéti szertartások is mind az 1962-es misekönyv szerint zajlanak, s így nem áll fenn az a veszély, hogy a kétféle gyakorlat megosztja a hívők közösségét. Végül a pápai törvény kimondja, hogy a papnak egyik forma használatához sem kell engedélyt kérnie sem a Szentszéktől, sem az ordináriustól.⁴¹ Az ezzel ellentétes püspöki jogszabályok⁴² a CIC 135. k. 2. §-a alapján érvénytelenek.⁴³

Logikailag ide tartozik még a 4. cikkely, amely szerint az ilyen miséken saját kérésükre a hívek is részt vehetnek. A celebráció ilyenkor külső szempontból mindössze abban különbözik a néppel végzett misétől, hogy nincs formálisan meghirdetve.

3. Szerzetesi közösségek miséje

A 3. cikkely a szerzetesi közösségek miséiről szól, amelyeket a pápa a hatályos jog szabatos terminológiájával nevez meg. Az ilyen közösségekhez tartozó papok nem közösségi jellegű miséire a 2. és az 5–8. cikkelyek vonatkoznak. Eszerint nép nélkül végzett miséiken a szerzetespapok is tetszés szerint élhetnek a rendes vagy a rendkívüli formával (2. cikkely), néppel végzett miséikhez azonban kérniük kell az adott szerzetesi plébánia, lelkészség vagy templomigazgatóság vezetőjének engedélyét (vö. 5. cikkely, 5. §). A *motu proprio* a rendkívüli formában csak az —emelkedő fokozatossággal— gyakori, tartós

⁴⁰ Vö. *Missale Romanum* (1962), De Missa solemni vespertina in Cena Domini, Rubr.: „Aliarum Missarum in Cena Domini celebratio interdicitur”; Nagypénteken nincs mise, csak „Solemnis Actio liturgica postmeridiana in Passione et Morte Domini”; De Missa solemni vigiliae paschalis, Rubr.: „Celebratio solius Missae vigiliae paschalis sine caeremoniis praecedentibus interdicitur.”

⁴¹ A fogalomhoz ld. CIC 134. k., 1. §: „A jogban az ordinárius név jelöli a római pápát, a megyéspüspököket és azokat is, akik — még ha csak ideiglenesen is — valamely részegyház vagy a 368. kán. szerint azzal egyenrangú közösség élén állnak, valamint azokat, akik ezekben általános, rendes végrehajtó hatalommal rendelkeznek, vagyis az általános és a püspöki helynököket, továbbá a tagok vonatkozásában a pápai jogú klerikusi szerzetes intézmények és az apostoli élet pápai jogú klerikusi társaságai nagyobb előljáróit, akik legalább rendes végrehajtói hatalommal rendelkeznek.” (Erdő P. ford.)

⁴² L. pl. Steubenville (Ohio, USA) püspökének 2007. július 20-i körlevelét (<http://wdtprs.com/blog/2007/07/spooky-summorum-pontificum-memo-from-bp-of-steubenville-to-priests>): „There will be no public celebration of the pre-Vatican II rites until I am assured that they can be celebrated well and in accord with *Summorum Pontificum*'s terms. Any pastor who anticipates public celebration should contact our diocesan worship office prior to making any commitment to the faithful.”

⁴³ CIC 135. k., 2. §: „A törvényhozói hatalmat a jogban előírt módon kell gyakorolni, és a legfőbb hatóságnál alacsonyabb rangú egyházi törvényhozó nem bízhat meg mást érvényesen ennek a hatalmának a gyakorlásával, hacsak a jog kifejezetten nem rendelkezik másként; az alacsonyabb rangú törvényhozó nem hozhat érvényesen olyan törvényt, amely a magasabb joggal ellenkezik.” (Erdő P. ford.)

vagy állandó közösségi misékhez kívánja meg a nagyobb előjárók engedélyét, a kevésbé gyakoriakról maguk a helyi közösségek (apátságok, perjelségek, rendházak stb.) dönthetnek.

4. Néppel végzett mise

A motu proprio legrészletesebb szabályai érthető módon a néppel végzett misére (*missa cum populo*) vonatkoznak, ezeket sorolják fel az 5–6. cikkelyek.

Az 5. cikkely a plébániákkal foglalkozik, előírásai azonban az 5. § értelmében a templomigazgatóságokra is megfelelően alkalmazandók. A rendkívüli forma szerinti nyilvános plébániai misének az 1. § alapján egyetlen feltétele van: a plébános engedélye. Ennek megadására a törvény kifejezetten nem kötelezi ugyan a plébánost, viszont felszólítja, hogy ha „a korábbi liturgiához kötődő híveknek állandó csoportja” fordul hozzá, kérésüket „fogadja (el) készségesen” (*libenter suscipiat*). A plébános ezzel mérlegelési jogkörrel kapott arra nézve, hogy az adott helyen és időben mit tekint „állandó csoportnak” és hogy megadja-e neki az engedélyt a rendkívüli forma nyilvános használatára. Azok a püspöki rendelkezések, amelyek a plébános e döntési szabadságát bármilyen módon korlátozzák⁴⁴ vagy —pl. kifejezett tilalommal— elvonják,⁴⁵ ellentétesek a pápai törvénnyel, ezért érvénytelenek (CIC 135. k., 2. §).

A plébánosnak elsősorban két szempontot kell mérlegelnie: a misézés lehetőségét (van-e megfelelő hely, pap, liturgikus felszerelés) és körülményeit (hogyan illeszthető be a plébánia működésébe). Nem vizsgálhatja viszont a kérelmezők külső tulajdonságait (regisztrálva vannak-e a plébánián, aktívan részt vesznek-e a plébániai életben, támogatják-e pénzügyileg a plébániát), ill. belső elkötelezettségét (vallásosságát, lelkiéletét) vagy más tulajdonságát (pl. politikai nézeteit).⁴⁶ Ezek ugyanis olyan súlyos megszorító feltételek, amelyek egyrészt nem szerepelnek a motu proprioiban, másrészt pedig a rendes formában végzett miséknél sem merül fel ellenőrzésük. Bár az Egyház hagyományos felépüléséből valóban az következik, hogy a hívek területileg egy adott plébániához tartoznak, ez a tény sem jogilag (vö. CIC 1248. k., 1. §), sem erkölcsileg nem kötelezi őket arra, hogy megszentelődésüket kizárólag itt

⁴⁴ Pl. a rendkívüli forma ünneplését plébániai regisztrációval hozzák kapcsolatba, mint az orange-i (California, USA) egyházmegyében, ld. <http://wdtprs.com/blog/2007/07/diocese-of-orange-and-the-mp-not-registered-at-parish-go-away>.

⁴⁵ Az olaszországi Caserta 74 éves püspöke pl. telefonon tiltotta meg egy 2007. szeptember 16-án estére kitűzött rendkívüli formájú szentmise megtartását, ld. <http://papatzingerblograffaella.blogspot.com/2007/09/messa-tridentina-il-vescovo-di-caserta.html>. Indoklása önmagát minősíti: „La messa in latino è una distorsione, e non è lo strumento adatto per allacciare un vero rapporto con Dio. [...] mugugnare in latino non serve a nulla. Ai fedeli va offerto qualcosa di valido e di educativo, non occasioni di disorientamento. E io ritengo che stordirli con immagini sacre sia solo coreografia e teatrino. Una inutile cornice estetica che non porta a nulla.”

⁴⁶ Így tesz pl. a springfieldi (Minnesota, USA) St. Josephs-Church plébánosa a pápai döntést zsinatellenes visszalépésnek minősítő hírlevelében (<http://www.creativeminorityreport.com/2007/09/worst-of-worst.html>).

keressék. Az efféle hátrányos megkülönböztetés egyébként a római rítus két formájának teljes teológiai és jogi egyenrangúsága (vö. 1. cikkely) miatt sem lehetséges.

Az „állandó csoport” (angolul *stable group*) kifejezést a jogalkalmazók eddig sokféleképpen értelmezték. A *motu proprio* latin szövegében maga a kifejezés nem főnévi, hanem igei formában szerepel: *coetus continenter existit* — „egy csoport tartósan létezik, fennáll”. A modern nyelvekben szerencsésebb e fogalmat főnévi szerkezettel visszaadni, amint azt számos fordításban is megtaláljuk. Ez azonban nem vezethet jelentésváltozáshoz, vagyis az *állandó* jelzőt továbbra is úgy kell érteni, ahogy a *continenter* határozószót, amely az efféle csoport folyamatos, tartós jelenlétére, más szóval nem alkalmankénti, nem eseti összeverődésére vonatkozik. Ahhoz, hogy egy csoport „állandó” legyen, nem szükséges, hogy adott időn keresztül végig ugyanazokból a személyekből álljon: ha a tagok változnak is, a csoport mint olyan azonos marad önmagával (végső soron ugyanez mondható el magáról az Egyházzal, amely értelemszerűen nem szűnt meg az apostolok halálával).

A csoport állandósága nem függ össze annak nagyságával. A *motu proprio* nem állapít meg minimális létszámot,⁴⁷ hanem a plébánosra bízta a döntést.⁴⁸ Azok a püspöki rendelkezések, amelyek a plébános e döntési szabadságát konkrét keretszámok megállapításával elvonják,⁴⁹ ellentétesek a pápai törvénnyel, ezért érvénytelenek (CIC 135. k., 2. §).

A *motu proprio* nem tiltja meg, hogy az állandó csoportnak a celebráns vagy akár az engedélyező plébános is része legyen, akik így a rendkívüli formában való ünneplést maguk is kezdeményezhetik.⁵⁰ A híveket természetesen nem kényszeríthetik az ilyen szertartásokon való részvételre, ugyanakkor az sem tilos, hogy kellő egyeztetéssel megállapodjanak a rendkívüli forma végzésében a rendes mellett (vagy éppen helyett). E lehetőség kizárása a püspök részéről⁵¹ ellentétes a törvényhozó nyilvánvaló szándékával, indo-

⁴⁷ Vö. Castrillón Hoyos bíboros interjúját a *30Giorni*-ban (ld. fent, 33. j.): „Ho seguito tutto l’iter che ha portato alla stesura finale e che mi ricordi in nessuna bozza è mai apparso nessun limite minimo di fedeli, né di trenta, né di venti, né di cento.”

⁴⁸ Vö. Castrillón Hoyos bíboros interjúját a Petrus internetes hírportálon, 2007. szeptember 14. (<http://www.papanews.it/news.asp?IdNews=3051>): „La scelta sarà dei fedeli e dei parroci, i vescovi intervengono solo se ci saranno problemi.”

⁴⁹ Pl. Pensacola-Tallahassee (Florida, USA) püspöke, 2007. augusztus 21. (<http://wtdprs.com/blog/2007/08/bishop-of-pensacola-tallahassee-issues-his-own-norms-for-summorum-pontificum>): The Bishop has determined that such a group should number at least 50 people for such a request to be granted.”

⁵⁰ Így tett pl. Mons. Granito Tavanti, a Santa Maria Maggiore-pápai bazilika kanonokja, aki 2007. szeptember 14-én szokásos esti miséjét a rendkívüli forma szerint celebrálta (http://www.ilmessaggero.it/articolo.php?id=8988&sez=HOME_INITALIA).

⁵¹ Ld. pl. a luxemburgi érsek körlevelét (II A 3; l. a fenti 35. j.-et): „Dans la messe paroissiale ou communautaire, les prêtres ne peuvent pas, de leur propre initiative, remplacer la forme ordinaire par la forme extraordinaire.”

kolatlanul és aránytalanul korlátozza a papoknak és a híveknek megadott jog (vö. 1. cikkely, 2. bekezdés) gyakorlását,⁵² ezért érvénytelen (CIC 135. k., 2. §).

A jogalkalmazók sorozatos visszaélései miatt a fentiekben többször ki kellett térnünk arra, hogy milyen viszonyban vannak az éppen tárgyalt részletszabályok a p ü s p ö k i j o g h a t ó s á g gal, bár a motu proprio rendelkező része egészen az 5. cikkely 1. §-ának végéig nem említi a püspököket. A szabályozás rendszere ugyanis alulról felfelé épül fel, a törvény ebben a sorrendben állapít meg jogokat és kötelezettségeket: a papok elidegeníthetetlen misézési joga után először a közösségi celebrációk, majd a plébániai misék következnek. Ez a harmadik szint az, ahol először jelenik meg „a püspök fennhatósága”, vagyis az a jogkör, amely a főpásztort az egyetemes kánonjog alapján egyházmegyéjében egyébként is megilleti.⁵³ A papok és a plébánosok jogainak korlátozására ez a tagmondat senkit sem jogosít fel.

Az 5. cikkely 2. §-a szerint a rendkívüli formában végzett misék száma hétköznap nincs maximálva, vasár- és ünnepnapokon azonban legfeljebb egy ilyenre van lehetőség. E szabály valószínűleg azt célozza, hogy a rendkívüli forma plébániai ünneplése ne nyomja el vagy szorítsa ki a rendes formát azokon a napokon, amikor az utóbbihoz szokott hívek nagyobb számban jelennek meg.

Az 5. cikkely 3. §-a azokról a szentmisékről szól, amelyek egyéb szentségekhez, szentelményekhez vagy alkalmi szertartásokhoz kapcsolódnak, mint a nász- és gyászmisék, valamint a zarándoklatok, búcsúk miséi. Maguknak a szentségeknek a kiszolgáltatásáról a 9. cikkely 1. §-a rendelkezik.

Az 5. cikkely 4. §-a a rendkívüli forma használatának a l a n y i f e l t é t e l e i t állapítja meg a c e l e b r á n s r a nézve (a hívekkel kapcsolatban, mint fent utaltunk rá, semmilyen megkötést nem tesz). A misét végző papnak eszerint (1) alkalmasnak (*idoneus*) és (2) a jog által nem akadályozottnak (*iure non impeditus*) kell lennie. Az utóbbi feltétel pusztán az egyetemes kánonjog előírását ismétli meg,⁵⁴ az előbbi viszont komoly értelmezési problémát okozott. Az *idoneus* itt az *utentes*-re, vagyis a misekönyv használóira vonatkozik. Azt fejezi ki, hogy a pap minden olyan (fizikai és szellemi) képességnek birtokában van, amely a rubrikák pontos megtartásához szükséges⁵⁵ (mozgásában és beszédében nincs korlátozva, így ké-

⁵² Vö. még CIC 214. k.: „A krisztushívők joga, hogy Isten kultikus tiszteletét az egyház törvényes pásztora által jóváhagyott saját rítusuk előírásai szerint végezhessek, és hogy a lelki életet olyan saját formában élhessék meg, amely összhangban van az egyház tanításával.” (Erdő P. ford.) Mivel a papok is krisztushívők, ez a jog őket is megilleti.

⁵³ A CIC 392. k.-ja ugyanis így szól: „1. §. Mivel az egyetemes egyház egységét védenie kell, a püspök köteles az egész egyház közös fegyelmét előmozdítani, és ezért az összes egyházi törvények megtartását sürgetni. — 2. §. Ügyeljen, nehogy az egyházi fegyelemben visszaélések ferközzenek, különösen az ige szolgálatát, a szentségek és a szentelmények kiszolgáltatását, Isten és a szentek kultikus tiszteletét, valamint a vagyonkezelést illetően.” (Erdő P. ford.)

⁵⁴ Vö. CIC 900. k., 2. §: „Megengedetten az a pap ünnepli az eucharisziát, akit ebben a kánoni törvény nem akadályoz (*lege canonica non impeditus*) [...]” (Erdő P. ford.)

⁵⁵ Az alkalmasság alapvető kategória a kánonjogban. Tartalma mindig a körülményektől függ, így általános meghatározása nincs, ehhez azonban igen közel áll a CIC 149. k. 1. §-a: „alkalmas le-

pes végrehajtani a szertartás előírásait). Azt a rubrikák sehol nem követelik meg, hogy a celebráns tökéletesen tudjon latinul, hiszen feltételezhető, hogy aki ezt a rítust végzi, kellőképpen tisztában van annak egészével és részleteivel egyaránt; ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a régi misekönyv használata —amint kísérőlevelében a pápa is írja— „a latin nyelv valamelyes ismeretét feltételezi”. Ez azonban nem jelenthet többet a szükséges alapoknál, amint azt az Egyesült Államok Püspöki Konferenciájának Liturgikus Bizottsága is hangsúlyozza.⁵⁶ A minél alaposabb latintudás természetesen csak ajánlható, a minimális feltételeken túlmenő végrehajtási szabályok (igazolás, sőt vizsga)⁵⁷ azonban ellentétesek a törvényhozó szándékával, továbbá indokolatlanul és aránytalanul korlátozzák a 2. cikkelyben a papoknak megadott szabadságot,⁵⁸ ezért érvénytelenek (CIC 135. k., 2. §).

A 6. cikkely a rendkívüli formában is megadja a lehetőséget az olvasmányok népnyelven való felolvasására, ennek azonban feltétele, hogy a megfelelő könyvek az Apostoli Szentszék *recognitió*jával bírjanak. Ez a kánonjogi terminus itt a liturgikus fordítások szentszéki felülvizsgálatát és az ennek megtörténtét tanúsító engedélyt jelenti,⁵⁹ vagyis nem azonos a fordítások jóváhagyásával (*approbatio*), ami a jelenlegi jogban a helyi egyházi hatóságok feladata. Mivel a miseolvasmányok ilyen *recognitió*jára elsősorban az utóbbi időkben, VI. Pál misekönyvéhez kapcsolódóan került sor, nem könnyű olyan szentszéki felülvizsgált kiadványt találni, amelyből a XXIII. János misekönyvéhez tartozó olvasmányok népnyelven mondhatók lennének. Egyes jogalkalmazók éppen ezért úgy vélik, hogy a pápa itt a VI. Pál-féle lecionáriumok alkalmazására gondolt. Mivel a kérdés a törvény szövege alapján nem dönthető el, a 6. cikkely értelmezése az „Ecclesia Dei” Pápai Bizottság feladata lesz.

gyen, vagyis rendelkezék azokkal a tulajdonságokkal, amelyek az egyetemes vagy a részleges jog, illetve az alapító okmány szerint az illető hivatalhoz szükségesek.” (Erdő P. ford.)

⁵⁶ Ld. *United States Conference of Catholic Bishops, Bishops' Committee on the Liturgy, Newsletter XLIII* (2007) June/July, 23 ad 7 (<http://www.usccb.org/liturgy/bclnewsletterjune07.pdf>). Edward M. Egan bíboros, New York-i érsek e vonatkozásban a latin szavak helyes kiejtéséről (2007. július 19., <http://www.cny.org/archive/eg/eg071907.htm>), Bernard J. Harrington winonai püspök pedig elemi rubrikaismeretről beszél (2007. július 13., http://www.dow.org/documents/latin_mass0707.pdf).

⁵⁷ Ld. pl. Erie (Pennsylvania, USA) püspökének 2007. július 9-i nyilatkozatát (<http://www.eriecd.org/pdf/Infob/tridentine.pdf>): „Priests who might want to celebrate the Tridentine Mass will be given a rubrical and Latin exam [...]”, ill. a skóciai Glasgow érsekének 2007. augusztus 15-i körlevelét: „The discernment is mine ... As the chief liturgist of our diocesan community I expect to be consulted so that I may confirm that any particular priest, before he begins to do so, is “qualified” to celebrate the extraordinary form in parishes.” (<http://wdtprs.com/blog/2007/08/glaswegian-archbishops-hostility-toward-the-motu-proprio>) Érdemes összevetni ezzel az érseki körlevél egy másik részletét, amely a főegyházmegye honlapján olvasható (<http://www.rcag.org.uk>): „It is not permissible to add or to subtract from what is in the *motu proprio*.”

⁵⁸ Ha az alkalmasságról való döntést a jog fenntartja, azt kifejezetten jelezni kell, mint pl. éppen a püspökök esetében (CIC 378. k. 2. §): „A kinevezendő személy alkalmasságáról a végső döntés az Apostoli Szentszékre tartozik.” (Erdő P. ford.)

⁵⁹ A fogalomhoz általában ld. U. Rhode SI: „*Recognitio*”, *Lexikon für Kirchenrecht und Staatskirchenrecht* III, 2004, 390–391; a liturgikus jogban ld. Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció: *Liturgiam authenticam* instrukció, 2001. március 28., 80. p.

5. A püspök szerepe

A 7–8. cikkelyben a motu proprio a szabályozás negyedik szintjét tárgyalja: ez a püspökre vonatkozó előírások *sedes materiae*-je. A megyéspüspöknek ebben a rendszerben akkor van először feladata, ha a plébános nem teljesíti a hívek rendkívüli forma iránti kérelmét,⁶⁰ amiről maga a csoport jogosult értesíteni a főpásztort (7. cikkely).⁶¹ A pápa nyomatékosan felkéri a püspököt (*Episcopus enixe rogatur*), hogy tegyen eleget a hívek kívánságának. Az *enixe rogatur* kifejezés jogilag jóval erősebb tartalmú, mint a plébánosra vonatkozó *libenter suscipiat*: ugyanezt az ígét használja pl. az egyetemes kánonjog a püspökök lemondásával kapcsolatban, amelynek benyújtása 75 éves korban köztudomásúlag nem opcionális.⁶² A püspöknek tehát ilyen esetben erkölcsi kötelessége valamilyen módon gondoskodni a hozzá forduló hívek lelki javáról — pl. úgy, hogy pótolja a szertartás személyi vagy tárgyi hiányosságait (alkalmas papot, liturgikus könyveket vagy felszerelést biztosít), ill. olyan új helyszínt javasol, ahol ilyen problémák nem állnak fenn. Ha e kötelességének nem tud eleget tenni, az ügyet az ötödik szintre: a Szentszék illetékes szerve elé kell terjeszteni. E felterjesztési kötelezettség mellett ugyanakkor a 8. cikkely a lehetőséget is megadja a főpásztornak, hogy a felmerült problémák megoldásához az „Ecclesia Dei” Pápai Bizottság segítségét kérje, amelytől — az iménti példánál maradva — akár megfelelő papot vagy könyveket is igényelhet.

Logikailag ide tartozik még a 10. cikkely, amely felhatalmazza az ordináriust a római rítus rendkívüli formáját követő helyi közösségek létrehozására.⁶³ Ezek három lehetséges típusa a személyi alapon szerveződő (1) plébánia,⁶⁴ (2) lelkészség és (3) templomigazgatóság.

6. Egyéb liturgikus cselekmények

A 9. cikkely jelentősen kitágítja a rendkívüli formában végezhető liturgikus cselekmények körét, ami az új szabályozás egyik legfontosabb változtatása az

⁶⁰ Ez is megerősíti az 5. cikkely 1. §-ának azon fenti értelmezését, amely szerint a rendkívüli forma alkalmazásáról való döntés első körben a plébánosra és a hívekre tartozik; ld. még Castrilón Hoyos bíboros erre vonatkozó kijelentését (fent, 48. j.).

⁶¹ A *certiorem faciat* állítmány ugyanis a *coetus*ra mint odaértendő alanyra vonatkozik.

⁶² Vö. CIC 401. k., 1. és 2 §: „Episcopus dioecesanus, qui septuagesimum quintum aetatis annum expleverit, rogatur, ut renuntiationem ab officio exhibeat Summo Pontifici [...]. *Enixe rogatur* Episcopus dioecesanus [...]”

⁶³ A törvényszöveg nem szól arról, hogy ez a gyakorlat kizárólagos volna, ám nem is tiltja ezt a lehetőséget. Ugyanakkor a pápai kísérelével figyelmezteti az ilyen közösségek papjait, hogy „a teljes közösség megéléséhez” ők „sem zárhatják ki elvi alapon a liturgiának az új könyvek szerint való végzését. A rítus megújított formájának teljes kizárása nehezen volna összeegyeztethető értékének és szent voltának elismerésével.”

⁶⁴ Vö. CIC 518. k.: „ahol [...] indokolt, létesítsenek személyi jellegű plébániákat, melyek valamely terület krisztushívőinek rítusa, nyelve, nemzetisége szerint vagy más szempont alapján nyernek meghatározást.” (Erdő P. ford.)

Ecclesia Dei motu proprio-hoz képest. Az 1. § értelmében a plébános engedélyt adhat a papok által kiszolgáltatható összes többi szentség ünneplésére a korábbi rituále alapján, a 2. § pedig a püspököt is felhatalmazza a bérmálás szertartásának a korábbi pontifikále szerinti végzésére. (A püspököknek fenntartott másik szentséget, a papszentelését a szöveg nem említi, ami természetesen nem jelenti a rendkívüli forma tilalmát: a jelen rendelkezések ugyanis csak a hívek által alanyi jogon kérhető liturgikus szertartásokra vonatkoznak, a papszentelésre azonban nem a jelöltek alanyi jogánál fogva, hanem a püspök szuverén döntése alapján kerül sor.) A törvény mindehhez egyetlen feltételt szab: a l e l k e k j a v á t, amelynek az Egyházban egyébként is mindig a legfőbb törvénynek kell lennie (vö. CIC 1752. k.). A motu proprio itt nem szól külön a szentelményekről, mivel azonban az 5. cikkely 3. §-ában a temetéseket is említette, igen valószínű, hogy ez a lehetőség a szentségeken kívül a rituáléban szereplő szentelményekre is kiterjed. Hogy pontosan milyen rituálét kell használni, azt a törvény szintén nem határozza meg, ezért úgy tűnik, hogy nincs akadálya a *Rituale Romanum* mellett korábban használatban volt helyi rituálék (pl. az esztergomi) alkalmazásának. Végül a 3. § egy további liturgikus könyv, az 1962-es *Breviarium Romanum* használatát teszi lehetővé a klerikusok számára.

7. Az Apostoli Szentszék szerepe

A motu proprio rendelkező része az eljárásrend ötödik, legfelső szintjének rövid ismertetésével zárul. Az „*Ecclesia Dei*” Pápai Bizottságra vonatkozó 11–12. cikkelyek azonban igen szűkszavúak: egyrészt mert a törvényhozó bízta abban, hogy a jogalkalmazók a fentiekben részletesen szabályozott alsóbb szinteken is képesek lesznek kielégítően megoldani a felmerülő problémákat, másrészt mert e testületnek a pápa a gyakorlati tapasztalatok alapján idővel külön törvényben kíván új szervezeti és működési szabályokat adni (vö. 11. cikkely, 2. mondat). A 12. cikkely így egyelőre csak annyit rögzít, hogy a Szentszék részéről ez a bizottság illetékes a motu proprio végrehajtásával kapcsolatos összes kérdésben. A Római Kúria hasonló dikasztériumainak jogosítványai alapján valószínű, hogy ez a következő hatásköröket jelenti: (1) az elé terjesztett vitás ügyek közigazgatási úton való elbírálása; (2) a motu proprio értelmezése, szükség esetén további jogszabályok kibocsátása; (3) a régi liturgikus könyvek újabb kiadásainak gondozása, új könyvek és fordítások jóváhagyása; (4) pápai jogú intézmények felállítása; szükség esetén pedig (5) fegyelmi intézkedések alkalmazása.

C) A motu proprio záradéka

A pápai törvény utolsó bekezdése az ún. szankciós formulát, a hatályba lépés időpontját (2007. szeptember 14.) és a korábbi rendelkezések (értelemszerűen a *Quatuor abhinc annos* levél és az *Ecclesia Dei* motu proprio) visszavonását tartalmazza.

III. Összefoglalás és kitekintés

XVI. Benedek pápa *Summorum Pontificum* motu proprioja olyan mérföldkő a katolikus liturgia, sőt az egész Egyház történetében, amelynek jelentősége már most érezhető, igazán azonban csak történeti távlatokban válik egyetemesen nyilvánvalóvá. Ezt a tényt fogadtatásának és alkalmazásának árnyoldalai sem tudják elhomályosítani. A pápai döntés legerőszakosabb, legtűrelmetlenebb kritikája, sőt elutasítása eddig kivétel nélkül olyan világi és egyházi körökből érkezett, amelyek korábban is határozottan vagy szélsőségesen újító, „baloldali” nézeteikről voltak ismertek.⁶⁵ Ezeket az ellenséges indulatokat azonban nem a motu proprio keltette: az új pápai törvény csak felszínre hozta mindazt a feszültséget, amely a mélyben négy évtizede meghúzódott. XVI. Benedek voltaképpen nem írt elő többet, mint amit az általa vezetett bíborosi bizottság már 1986-ban, vagyis több mint húsz évvel ezelőtt szükségesnek tartott. Az a tény, hogy e javaslat törvénnyé válásához ennyi ideig kellett várni, az Egyház valódi állapotait kevésbé ismerőket is el kell hogy gondolkodtassa.

A pápa ezzel a motu proprioval egy súlyos sebet akar begyógyítani Krisztus Egyházának testén, amivel elődje hiába próbálkozott. II. János Pál rendezési kísérletének kudarcát az okozta, hogy kérése a világ püspökeinek nagy többségénél nem talált meghallgatásra. Ez a tapasztalat indította arra XVI. Benedeket, hogy a maga decentralizált, minimalista rendezési tervében⁶⁶ a lehető legkevesebb szerepet szánja a püspököknek: jól látszik ez a motu proprio rendelkező részének felépítéséből és tartalmából, sőt a kísérőlevélben a pápa ki is mondja: „A jelen szabályoknak ugyanakkor az is célja, hogy megszabadítsák a püspököket attól, hogy állandóan esetileg kelljen mérlegelniük a különféle helyzetekre adandó válaszaikat.” Ez a kijelentés —némi- leg érthetővé téve egyes főpásztorok magatartását, akik szívesebben hordozták volna továbbra is ezt a terhet⁶⁷— azt a felfogást támasztja alá, hogy az új törvény alkalmazásához nincs szükség részletes végrehajtási szabályok kibo-

⁶⁵ Ld. pl. a londoni *The Tablet* 2007. július 14-i írásait („A step backwards [Editorial],” <http://www.thetablet.co.uk/articles/10042> és M. Francis: „Beyond language”, <http://www.thetablet.co.uk/articles/10058>), az USA-ban pedig a *Commonweal*-t (R. Ferrone: „A step backward. The Latin Mass is back”, 2007. július 13., http://www.commonwealmagazine.org/article.php3?id_article=1977) és a *National Catholic Reportert* (J. Chittister: „Coming soon to a church near you”, 2007. július 10., <http://ncrcafe.org/node/1221>). Az olasz sajtóból a *Corriere della Sera* járt élen a támadásokban (ld. pl. A. Melloni: „La messa in latino. E il vescovo diventa notaio”, 2007. július 5., <http://paparatzinger-blograffaella.blogspot.com/2007/07/melloni-perde-le-staffe-ed-insulta-il.html>). Vö. A. Gnocchi — M. Palmaro: „La messa in latino, ritorno al sacro contro i sacerdoti del finto progresso”, *Il Giornale*, 2007. szeptember 16., 8 (<http://www.ilgiornale.it/a.pic1?ID=206385>).

⁶⁶ A motu proprio e kevésbé hangsúlyozott oldalához ld. A. Reid: „The Pope has created a liturgical ‘free market’”, *The Catholic Herald*, 2007. július 13. (<http://thenewliturgicalmovement.blogspot.com/2007/07/catholic-herald-britains-leading.html>).

⁶⁷ Vö. pl. A. Socci: „Molti vescovi sono contro il rito tridentino. Ma l’obiettivo è il Papa”, *Libero* 2007. szeptember 14., 13 (http://www.libero-news.it/libero/LF_showArticle.jsp?edition=&topic=4921&idarticle=87157811).

csátására (amire egyébként a dokumentum kifejezetten nem is hatalmazza fel a püspököket). Ugyancsak ebbe az irányba mutat az a tény, hogy az MKPK 2007. szeptember 11-én és 12-én tartott őszi ülésén megtárgyalta a motu proprio hazai végrehajtásának kérdéseit, külön szabályokat azonban nem alkotott róla. A testület, amelynek élén Erdő Péter bíboros személyében egy nemzetközileg elismert kánonjogász áll, nyilván nem ok nélkül érte be a pápai rendelkezések sajtótájékoztatón való, szóbeli ismertetésével.⁶⁸

Erdő bíboros ugyanakkor ennek során kitért arra is, ami a motu proprio-ból hiányzik. Ő példaként az 1962-es misekönyv példányainak kis számát említette, amit kiegészíthetünk a további technikai feltételek: a megfelelő liturgikus ruhák és terek kérdésével. E részleteket a pápa nem kívánta szabályozni, hiszen a liturgia külső körülményeit a rubrikák világosan meghatározzák, a tárgyi feltételek pedig rendszerint eleve adottak. Ahol ez nincs így, a püspökök valóban hasznos segítséget nyújthatnak arra nézve, hogy a rendelkezésre álló szűkös lehetőségek milyen jogszerű megoldást kínálnak (pl. főoltár hiánya esetén a népoltár *ad orientem* használatát), ill. hogy az egykor a rendkívüli formához kapcsolódó, de ma már nem hatályos szabályok (pl. misézés időpontja, szentségi böjt) helyett milyen előírásokat kell követni.⁶⁹ A liturgikus könyvek körében Erdő bíboros utalt arra, hogy az 1962 előtti kiadások a megfelelő betétlapokkal és módosításokkal továbbra is használhatók. A liturgikus ruhák és eszközök esetében a rubrikák nem támasztanak stílusbeli megkötést, a rítus szakralitásával össze nem férő, méltatlan vagy szokatlan megoldások azonban nyilván kerülendők. Végül ami a liturgikus tér berendezését illeti: a katolikus templomok többségében van fő- vagy mellékoltár, amely a rendkívüli formában a miseáldozat természetes helyének számít, szükség esetén azonban az ilyen szertartásokhoz a népoltár is megfelelően átalakítható. Az újonnan épült templomokban nyilván az utóbbi megoldással kell számolni, ahol viszont régóta meglévő (esetleg restaurált), nem ritkán művészi értéket képviselő főoltár található, ennek eltávolítása nehezen egyeztethető össze a tiszteletreméltó és ősi hagyományok megbecsülését előíró pápai törvény szellemével.

XVI. Benedek motu propriojának nemzetközi fogadtatását áttekintve megállapíthatjuk, hogy a kiengesztelődés és az egységre törekvés e pápai gesztusa a világ számos püspökéből váltott ki hálaérzést és kedvező választ. Az eddig ismertté vált amerikai, angol és olasz példák közül érdemes kiemelni Raymond L. Burke-nek, az Egyesült Államok-beli St. Louis érsekének hozzá-

⁶⁸ Ld. pl. Érszegi Márk Aurél 2007. szeptember 12-i beszámolóját a *Vatikáni Figyelő*-ben (http://vaticanfigyelo.freeblog.hu/archives/2007/09/12/A_Summorum_Pontificum_Magyarorszagon) és az olaszországi Petrus hírportálon: *Ungheria, la Conferenza episcopale sostiene a pieno il messale di San Pio V* (<http://www.papanews.it/news.asp?IdNews=3054>).

⁶⁹ Mindkét típusú technikai nehézségre kitér pl. Frederick F. Campbell, Columbus püspöke (Ohio, USA) 2007. szeptemberi levelének IV. pontjában, ld. <http://wdtprs.com/blog/2007/09/bp-campbell-of-columbus-on-summorum-pontificum>.

állítását, amely indokolatlan megszorítások és jogtalan korlátozások helyett a tőle telhető támogatás felajánlásával és a kezdeményezések bátorításával követendő mintául szolgálhat a további megnyilatkozásokhoz.⁷⁰ A szóbeli reakciókon túlmenően az elmúlt hónapokban több főpap azt is vállalta, hogy a pápai kezdeményezést felkarolva a római rítus rendkívüli formájában celebrál szentmisét.⁷¹

A *Summorum Pontificum* motu proprio sajtóvisszhangjába néhány olyan kérdés is vegyült, amely nem érinti közvetlenül a pápai törvény alkalmazását, teológiai hátterével és távlati céljaival azonban összefügg. Ilyen pl. a pápa döntésének kihatása a felekezeti- és vallásközi párbeszédre (e körben főként az 1962-es misekönyv nagypénteki liturgiájának zsidókért mondott könyörgése került a figyelem központjába), vagy hogy miként érinti a katolikus Egyházon belül a római mellett létező, ill. létező rítusokat. Noha az első kérdéskör nem kifejezetten liturgikus jogi jellegű, kifejtése pedig önálló tanulmányt kívánna, annyit mégis érdemes megjegyezni, hogy a keleti ortodoxia egyik vezéralakja, II. Alexij, Moszkva és egész Oroszország pátriárkája rendkívül kedvezően értékelte a nyugati Egyház visszatérését saját hagyományaihoz,⁷² így nem csoda, hogy Castrillón Hoyos bíboros 2007. szeptember 14-i főpapi miséjén az orosz állam és egyház magas szinten képviseltette magát.⁷³

Ami a második — a liturgikus joggal szorosabban összefüggő — kérdést illeti, ehhez a motu proprio is szolgál néhány támponttal. A pápa ugyanis a preambulumban (4. és 7. bekezdés) következetesen „latin Egyházzól” beszél, a rendelkező részben pedig azt írja, hogy VI. Pál misekönyve a „latin rítusú katolikus Egyház *lex orandi*-jének rendes kifejeződése” (*SP*, 1. cikkely 1. bekezdés), ill. hogy „bármely latin rítusú katolikus pap” élhet a rendkívüli formával (*SP*, 2. cikkely). A latin Egyházban viszont a római rítus mellett több más rítus is ismeretes, amelyekről a szöveg konkrétan nem rendelkezik. Ez a tény indította arra a Milánói Főegyházmegye liturgikus kongregációjának vezetőit, hogy kijelentsék: náluk, az ambrózián rítus területén nem fogják

⁷⁰ Ld. Burke érsek *Be not afraid!* rovatának 2007. július 20-i cikkét a főegyházmegye honlapján: *Two Forms of the Rite of the Mass and Natural Family Planning Awareness Week*, 1–4 (<http://www.archstl.org/commoffice/2007/articles/07-20-07-column.pdf>).

⁷¹ Az USA-ban Portland (Oregon) segédpüspöke 2007. június 29-én, Burlington (Vermont) püspöke 2007. augusztus 15-én, Chicago (Illinois) segédpüspöke 2007. szeptember 14-én, majd Kansas City-St. Joseph (Kansas) püspöke 2007. szeptember 15-én; Angliában (Oxford) Tulsa (Oklahoma, USA) püspöke 2007. augusztus 30-án; Chilében La Serena nyugalmazott érseke 2007. szeptember 14-én; Olaszországban (a loretoi Mária-kegyhelyen) Darío Castrillón Hoyos bíboros 2007. szeptember 14-én; a szomszédos Ausztriában (Bécs) pedig Edmond Farhat érsek, apostoli nuncius 2007. szeptember 11-én.

⁷² Ld. A. Tornielli: „Bene il ritorno alla messa in latino”, *Il Giornale*, 2007. augusztus 29., 25 (<http://www.ilgiornale.it/a.pic1?ID=202255>).

⁷³ Ld. pl. P. Giannangeli: „Castrillón e la messa in latino: «Un rito nel segno dell'unità»”, *Il Messaggero*, 2005. szeptember 15. (http://paparatzinger-blograffaella.blogspot.com/2007/09/messa-tridentina-gli-articoli-del_8143.html)

alkalmazni az új pápai törvényt.⁷⁴ Úgy tűnik azonban, hogy ez nincs teljesen összhangban a törvényhozó szándékával, aki részletszabályokat valóban csak az egész világot érintő római liturgiáról alkotott, a teológiai és jogi háttér megállapításakor mégis egyértelműen a *Latin* rítust és Egyházat említette. Mivel pedig VI. Pál az új misekönyvet kihirdető apostoli rendelkezésében szintén nem nyilatkozott az ambrozián rítusról, amelyet ugyanakkor azonos elvek szerint mégis megreformáltak, logikusan következik, hogy XVI. Benedeknek az ősi hagyományok megőrzéséről rendelkező törvénye Milánóban is kellő jogalapot szolgál a liturgikus reform előtti rítusok —mind a római, mind az ambrozián— törvényes követéséhez. A kérdést végső soron az „Ecclesia Dei” Pápai Bizottságnak kell tisztáznia.⁷⁵

Végül, ha röviden kellene összegezni XVI. Benedek pápa *Summorum Pontificum* kezdetű motu propriojának és kísérőlevelének lényegét, azt mondhatjuk, hogy idáig ez volt a legfontosabb lépése egyházfői programjának megvalósításában. E program lényegét a pápa 2005. december 22-én a Római Kúria előtt mondott beszédében fejtette ki,⁷⁶ s kulcsszava a *kontinuitás hermeneutikája*, vagyis az a törekvés, hogy az Egyház tanítását és fegyelmét mindig a történeti folytonosság, az önmagával folytonos egyházi önazonosság fényében kell vizsgálni. Így kell értelmezni a II. Vatikáni Zsinatot is, melynek nem volt szándékában a múlttal szakítani, még ha az utána következő események időnként ezt a látszatot keltették is. Az Egyháznak ezért soha nem lehet célja a korábbi hagyományaival való szakítás, éppen ellenkezőleg: fenntartásukkal és ápolásukkal csak gazdagabbá válik, becsületük helyreállításával pedig az egységet és a kiengesztelődést szolgálja.⁷⁷

⁷⁴ Ld. pl. A. Tornielli: „Ecco perché Milano dice no alla Messa preconciare”, *Il Giornale*, 2007. szeptember 9., 47 (<http://www.ilgiornale.it/a.pic1?ID=204860>).

⁷⁵ A római rítus rendkívüli formájának esetleges milánói betiltásával kapcsolatban a Petrus internetes hírportál kérdésére Castrillón Hoyos bíboros 2007. szeptember 14-én egyértelműen válaszolt (<http://www.papanews.it/news.asp?IdNews=3051>): „Nessun vescovo può impedire ad un parroco e ad un gruppo di fedeli di celebrare la Messa con il Messale del '62, perché nessuno è al di sopra del Papa.”

⁷⁶ XVI. Benedek pápa: *Expergerscere, homo* beszéd, 2005. december 22., *Insegnamenti di Benedetto XVI, I* (2005) 1018–1032.

⁷⁷ Vö. Camillo Ruini bíborosnak, a pápa Római helynökének írását a motu proprio kiadását követően: „La Messa precedente il Concilio. Sollecitudine per l'unità della Chiesa”, *Avvenire*, 2007. július 8. (http://www.db.avvenire.it/avvenire/edizione_2007_07_08/articolo_771293.html), valamint Angelo Bagnasco érseknek, az Olasz Püspöki Konferencia (CEI) elnökének megnyitó beszédét a CEI Állandó Tanácsának 2007. szeptember 17–19-i ülésén a motu proprio hatályba lépése után (itt 3–4. p.; http://www.chiesacattolica.it/ccl_new/news_images/2007-09/17/Prolusione17-19sett07.doc).